

R

Barns selvoppfatningsarbeid

Livshistorier om flyttinger mellom hjem og fosterhjem

Bjørn Øystein Angel

Sammenheng

Artikkelen analyserer ti barns opplevelser og oppfatninger etter til dels langvarige plasseringer i fosterhjem i Norge. Hensikten er å løfte fram og synliggjøre hvordan barns selvoppfatning bestående av personlige symboler og selvfølelsen påvirkes ved opphold og flyttinger, hjemmefra til fosterhjem og hjem igjen. Undersøkelsen viser tre typer endringer. Noen barn får en styrket selvoppfatning. Det andre mønsteret viser barn som får en mer dempet selvoppfatning. Det siste mønsteret viser barn som ikke opplever noen endring.

Abstract

The article analyses ten children's experiences and perceptions after long-term placements in foster care in Norway. The children's self-concept consists of personal symbols and self-esteem. The purpose of the article is to highlight and draw attention to how children's perception of self is affected by the staying and moving, from home to foster home and home again. The study shows three types of changes. Some children develop a stronger self-image. The second pattern of change shows children who get a less pronounced self-image. The last pattern of change shows children who do not experience any change.

Introduksjon

Å være barn og flytte hjemmefra til fosterhjem og hjem igjen, er en barndomsvariant i dagens norske samfunn. Barna har opplevd mishandling eller alvorlig omsorgssvikt, levd sammen med hjelpetrengende omsorgspersoner, erfart materiell deprivasjon og kaotiske familieforhold. Barnevernets inngrep innebærer at barnet flytter og utfordres i forhold til å tilpasse seg en ny situasjon. Artikkelen innretter seg på å

undersøke om, og i så fall hvordan, barn oppfatter og forstår endringer i oppfatningen av seg selv med en annen måte å være, tenke og handle på. Dette slik endringene snakkes fram når de nå bor hjemme igjen.

I både nasjonal og internasjonal barnevernsforskning er en opptatt av hvordan det går med barn som flytter hjem igjen etter å ha bodd i fosterhjem (Stein 2006, Kristofersen 2005). Funn viser at barn som har vært under barnevernets omsorg klarer

seg dårligere enn andre barn (Kristofersen 2005, Vinnerljung og Sallnäs 2008). Forskning viser at barn som har vært under omsorg oftere faller utenfor skole og arbeidslivet, har høyere dødelighet og er hyppigere brukere av helse- og omsorgstjenestene enn andre barn (Munro og Stein 2008, Clausen og Kristofersen 2008, Backe-Hansen og Bakketeig 2008, Vinnerljung og Sallnäs 2008). I en barnevernfaglig og sosialpolitisk kontekst er dette viktige funn. På samme tid inviterer dette til spørsmål om hvordan barna faktisk oppfatter seg selv, siden lav selvaksept er en risikofaktor for utvikling av psykiske lidelser, og høy selvaksept er en beskyttelsesfaktor mot slik utvikling (Bandura m. fl. 2003, Bjørkvik 2009).

I min doktorgradsstudie ble jeg gjennom barns livshistorier interessert i barns selvoppfatninger (Angel 2009). Studien drøfter hvilken betydning flyttinger hjemmefra til fosterhjem og hjem igjen har for barnas oppfatning av seg selv og eget liv, samt hvordan barna forholder seg til flyttingene og hvordan de forstår tiltakene. Studien er kvalitativ og baserer seg på barnas livshistorier. Livshistoriene gjorde meg oppmerksom på hvilke fortellinger barna konstruerer om seg selv. Materialet, som er tematisk knyttet opp mot barnas flytteeferinger, leses under synsvinkelen barnas selvoppfatninger. Jeg ønsket å få tak i deres refleksjoner, altså hvordan de forstår, fortolker og skaper mening i tilværelsen.

Barn og unge generelt gjennomgår endringer i hvordan de oppfatter seg selv i løpet av barne- og ungdomstiden. I denne artikkelen vil jeg avgrense meg til følgende spørsmål: *Hvilke endringer i selvoppfatningen snakkes fram i hjemflyttede fosterbarns livshistorier?* Hensikten er å løfte fram og synliggjøre hvordan disse barnas selvopp-

fatning bestående av personlige symboler (for eksempel dialekt og hygienerutiner) og selvfølelsen påvirkes av deres flytthehistorie. Barns selvoppfatning og hva som påvirker den, er sammensatt. Innflytelse fra holdninger i samfunnet, fra skolen, jevnaldrende og søsken ville vært av interesse, men sprenger grensene for denne artikkelen.

Det selvoppfatningsbegrepet som brukes i artikkelen, kan kalles et "verbalt selv" (Stern 2002). Selvoppfatning forstås ut fra hva barna forteller om seg selv og de opplevelsene barna reflekterer rundt, deres subjektive væren. Egenskaper ved fortellinger er at de beskriver hendelser over tid, og med det fungerer fortellingen som en konstruksjon av virkeligheten (Bruner 1991). Minnet fungerer slik at det konstruerer og rekonstruerer (Lian og Svartdal 1997, Wetterberg 2005). Jeg konsentrerer meg om det som kan kalles en *eksplisitt selvoppfatning* (Angel 2009), som består av hvordan barna snakker fram hva de forbinder med seg selv (personlige symboler), og hvilke følelser de har for det de forbinder med seg selv.

Teoretisk perspektiv og utgangspunkt

Det grunnleggende sosiale *Selv* befinner seg innenfor den sosialpsykologiske tradisjonen med røtter tilbake til William James (1883), Charles Horton Cooley (1902/1967) og George Herbert Mead (1934). Dette *Selvet* er sosialt konstruert (Gergen 1985) i en kontinuerlig interaksjon og dialog med andre. Disse teoretikerne har levert viktige bidrag til forståelsen av selvoppfatning og selvdannelse, og legger vekt på et perspektiv der mennesket betraktes som menings-

søkende. Disse perspektivene skiller seg for eksempel fra Freud-inspirerte teoretikere ved at de på en helt annen måte framholder at barnet er en aktiv medskaper av det sosiale. Når barnet skaper sin oppfatning av seg selv, handler det ikke bare om å imitere de voksne og passivt ta til seg voksenverdenens vurderinger, men at barnet gjør det gjennom å reflektere over det og gjøre handlingene til sine egne. Ved hjelp av blant annet George Herbert Meads begreper *Jeg* og *Meg* ble det mulig å utforske forståelser barna uttrykte når de snakket om seg selv (Mead 1934). På den måten ble deres selvoppfatningsarbeid løftet frem. I denne tradisjonen står *Selvet*s forhold til vår tenkning, samspillet mellom *Selvet* og omgivelsene og vår egen oppfatning av vårt selv i fokus.

Hos Mead består *Selvet* av to deler, *Jeg* og *Meg*, hvor *Meg* kan benevnes som *Selvet*s sosiale roller eller forventninger, mens *Jeg* er spontant og kreativt. Det råder ifølge Mead en dialektikk mellom *Meg* og *Jeg*, noe som fører til at mennesket bevisst analyserer seg selv. På den måten blir *Jeget* et objekt for seg selv. Videre har Mead gitt viktige bidrag til den rolletakende prosessen der mennesket tilpasser sin atferd til omgivelsene; å kunne ta den andres perspektiv og sette seg inn i den andres sted for å se saken fra dennes side. Det vil si å forestille seg den andres verden og se verden med hans eller hennes briller (Levin og Trost 2005). Et menneskes handlinger kan tolkes på veldig mange måter, og det er vesentlig for ethvert menneske så langt som mulig å forstå meningen og innholdet i det som blir sagt og gjort.

Mead (1977(1956)) hevder at selvoppfatningen ikke finnes hos mennesker fra fødselen av, men derimot at det utvikles når mennesket tar til seg sosiale erfaring-

er. Ut fra denne forståelsen er selvoppfatningen stadig i utvikling. Erfaringer organiseres til en strukturert sammenheng og utgjør ens selvoppfatning. Mead (1934) mener at vi konstruerer vår oppfatning av oss selv ved å betrakte oss selv gjennom andres øyne. Det vil si at vår selvoppfatning dannes direkte gjennom persepsjon av andres oppfatning av oss. Fra vi er barn sosialiseres vi gjennom interaksjon med mennesker som gir oss omsorg og for øvrig er betydningsfulle for oss, våre signifikante andre (Mead 1934). Barn som flytter i fosterhjem for seinere å flytte hjem igjen, kan ha "to sett" med signifikante andre. Barnet blir oppmerksom på hva de nære personer mener om barnet og dets handlinger, og vil etter hvert vurdere seg selv og sine handlinger sett gjennom de nære voksnes øyne. Barnet tar med andre ord den andres rolle. Vi sosialiseres således inn i de familie- og vennekulturer vi er del av. Det er i samspill med ulike aktører at vi utvikler evner til å ta den andres rolle (Mead 1934, Mead 1977(1956)).

Selvoppfatningen kan bestå av ulike kategorier av personlige symboler som en identifiserer seg med eller forbinder med seg selv (Cooley 1902/1967, James 1983, Shibutani 1961):

- materielle ting, som kropp, utseende, klær, eiendeler
- andre mennesker, referansegrupper og signifikante andre
- holdninger, som tanker, ideer og følelser (disse følelsene er ikke de samme som selvfølelsen), som en forbinder med seg selv, for eksempel egenskaper og interesser
- konvensjonelle kategorier, som aldersgruppe, kjønn, etnisk gruppe, (skole/yrke)

- atferd eller handlinger som en forbin-der med seg selv

Personlige symboler kan plasseres i flere kategorier avhengig av den konteksten de frambringes i. Tanken om jeget som objekt har mange konsekvenser, blant annet at en jeg-bevissthet blir mulig, i og med at mennesker kan reagere på seg selv, eller som Mead ville ha sagt, på sitt jeg.

Deltakere

Studiens informanter har alle opplevd at barnevernet grep inn i deres liv, plasserte dem i fosterhjem for så på et senere tidspunkt å tilbakeføre dem til sine foreldre. Jeg kom i kontakt med barna ved å ta kontakt med Barne-, ungdoms- og familieetaten ved fosterhjemtjenestene i seks fylker (med i alt 108 kommuner) i tillegg til at barneverntjenestene i 14 av disse kommunene ble kontaktet direkte. Disse tjenestene sendte ut invitasjonen som var utformet som en orientering om prosjektet til foreldre som hadde fått sine barn hjem igjen. I brevet lå adresse og telefonnummer til meg samt en samtykkeerklæring med frankert returkonvolutt som foreldre og barn kunne sende meg om de ønsket å delta i undersøkelsen.

I utvalget inngår ti barn, tre gutter og sju jenter, hvor den yngste akkurat hadde fylt 11 år, mens den eldste var 17 år på intervjutidspunktet. Barna flyttet hjemmefra mot eget og foreldrenes ønske og vilje, og flyttet hjem igjen etter eget og foreldrenes ønske. Det vil si at alle hadde erfaring fra å bli tatt under barnevernets omsorg med tvang, flytte hjemmefra, bo i fosterhjem og så flytte hjem igjen.

Flyttemønstrene er likevel forskjellige. Barna bodde utenfor hjemmet fra vel 2 til 12 år. Da jeg kontaktet barna var alle tilbakeført og bodde sammen med sine mødre. Heller ikke på det tidspunktet da barna flyttet til fosterhjem, bodde de sammen med sine fedre.

En studie som denne fordrer informert og fritt samtykke av informantene (NESH 2006, Backe-Hansen og Vestby 1995). Der barn og foreldre ikke hadde sendt meg en underskrevet svarsending i posten om at barna ville la seg intervjuet på forhånd, innhentet jeg skriftlig samtykke samme dag som jeg traff barna og foreldrene i forbindelse med intervjuet. Barna ble informert om formålet med undersøkelsen, at deltakelsen var frivillig, at de kunne trekke seg når som helst, og dessuten at lydopptak fra intervjuene ved utskrivning ville bli anonymisert og deretter slettet.

Samtykkeprosessene for barna var krevende. Foreldrene har det juridiske ansvaret for barn under 18 år. I de nasjonale forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, jus og teologi går det fram at foreldrenes samtykke er nødvendig når barn opp til 15 år skal delta i forskning (NESH 2006). Prosjektet ble meldt til Personvernombudet ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD 2000).

Metode

Data

Dataene er kvalitative. Jeg lot meg inspirere av Hatch og Wisniewski (1995) og Thompson (1978) og anla en livshistorietilnærming basert på kvalitative intervjuer. Kvalitative forskningsintervjuer frambring-

er et rikt datamateriale. Det gir anledning til å gå i dybden på intervjupersonenes meninger og erfaringer. Kvale (1996) beskriver at man bestreber seg på å dekke både det aktuelle plan, hvor man søker å innhente beskrivelser av den intervjuedes livsverden, og meningsplanet hvor formålet er å tolke meningen med det som er beskrevet.

I livshistoriene befinner "sannheten" seg på ulike nivåer.

Ut fra problemstillingen og ønsket om en kvalitativ tilnærming ble det brukt en halvstrukturert intervjuguide. Denne utfordret barna innledningsvis til å formulere spørsmål til barn med tilsvarende erfaringer som dem selv, hvorpå barna ble bedt om å svare på sine egen formulerte spørsmål. Guiden inneholdt videre temaer som jeg ønsket å belyse, utformet som deskriptive spørsmål. Dialogen gav grunnlag for ulike innspill av tematisk interesse. Da det var informantenes fortellinger jeg var ute etter, måtte de få snakke om det de var opptatt av, og dermed hoppet de gjerne fra det ene temaet til det andre. Intervjuene ble gjennomført hjemme hos barna med unntak av ett som ble gjennomført i et hjørne på en kafé etter ønske fra barnet. Alle intervjuene ble tatt opp på bånd og deretter transkribert.

Rekrutteringen til studien foregikk via selvrekruttering, det vil si at foreldre og barn svarte på henvendelsen ved å ta kontakt med meg. Det innebar at det foregikk en "egenseleksjon" av informantene. Man må være forsiktig med å overføre studiens resultater til andre saksforløp i barnevernet. Det kan likevel argumenteres for at det kan gi mening å se på deltakerne i under-

søkelsen som *representanter* for barn med liknende erfaringer, og deres erfaringer kan dermed ha gyldighet ut over deres konkrete situasjon.

Innen rammen av en artikkel kun kan bruddstykker av den foreliggende empirien presenteres. Det gjør jeg ved å bruke sekvenser som er representative for materialet og som dermed illustrerer hovedfunn i materialet. Kvale (1996) hevder at en grundig dokumentasjon av dataskapingen og en skriftlig fremstilling forankret i det empiriske materialet, bidrar til å styrke validiteten av studiens funn.

Datanalyse

Intervjuene er analysert som livshistorier. Å fortelle om seg selv, sin egen historie med egne ord, skaper meninger og sammenhenger i eget liv (Denzin 1989). Ved å reflektere over seg selv og eget liv *snakker en fram* sin selvoppfatning og på dette viset er livshistorie og selvoppfatning linket til hverandre (Thorsen 1998). I livshistoriene befinner "sannheten" seg på ulike nivåer. Selv om analysen baserer seg på det som ble fortalt, omfatter den også å avdekke det implisitte i fortellingene. Det handler om å se etter sammenhenger og påvirkninger som ikke nødvendigvis erkjennes av den som forteller, og å utforske det alminnelige, det selvsagte og det uforklarte (Schütz og Bengtsson 2002).

Barnas fortellinger analyseres for å få fram det barna snakker fram som viktig. Analysen av kvalitative data består i å stille spørsmål til materialet, lese det i lys av dette perspektivet, samt av å organisere og gjengi svarene på en systematisk og relevant måte. Det selvoppfatningsarbeidet barna gjør er utviklet i forbindelse med tematiske analyser av materialet (Thagaard

2003). Analysen fulgte fire trinn: 1) å skape et helhetsinntrykk, 2) identifisere meningsbærende enheter, 3) abstrahere innholdet i de forskjellige meningsbærende enhetene og 4) sammenfatte betydningen av dette (Thagaard 2003).

”jeg likte fostermor for hun kunne gi meg en sjanse til”

Analysen konsentrerer seg om hvordan barna snakker om endringer i oppfatningen av seg selv og hvordan barnas selvoppfatning bestående av en oppstilling av personlige symboler og selvfølelsen, altså de vurderinger barna gjør om sine personlige symboler – endres ved flyttinger til fosterhjem og hjem igjen.

Personlige symboler og oppfatningen av seg selv

Barnas selvoppfatningsarbeid består i å snakke fram opplevelsen av endringer hos seg selv, hva de selv ser på som likt og ulikt i fosterhjemmet og hjemmet, og hva de forstår som grunnen til at noe har forandret seg. Klær er en kategori personlige symboler som anses som viktig. Nora som er 11 år på intervjudtidspunktet forteller: ”Hjemme hadde jeg helt vanlige klær mens jeg der (fosterhjemmet) måtte gå med sånne teite klær som de bestemte. ...de brukte sånne derre finere klær enn oss...” Det som er interessant med klær er at en raskt og enkelt kan endre på dem, noe som ikke i samme utstrekning er mulig med ens utseende. I forhold til tilpasning til fosterhjemsnormen vises to grupper og et unntak, de som tilpasset seg fosterhjemmets

norm og de som overhodet ikke var interessert i å bytte klesstil, mens ett barn ikke hadde noen tanker om dette. De som ikke tilpasset seg synets ikke fosterhjemsstilen var etterstrebbbar. Teoretisk kan man forklare dette med at fosterforeldrene og deres barn ikke er en betydningsfull referansegruppe (Shibutani 1961) og ikke tilstrekkelig viktige i barnas forestillingsverden (Levin og Trost 2005) til at de skal endre seg.

Hva barna gjør, beskrives i mitt materiale i forhold til deres *egne interesser* eller *til det som skjer* i fosterhjemmet eller hjemme. Barna kunne si: ”jeg spiller data” eller ”jeg koser med pus”, eller de kunne uttrykke det i form av at de *liker å kose med pus*, hvor da følelsen uttrykkes. Gjennom sine beskrivelser kan vi finne mange vurderinger av innholdet i oppdragelsen eller hvordan barna ble behandlet. Dette ble for eksempel uttrykt i form av utsagn som: ”jeg likte fostermor for hun kunne gi meg en sjanse til”, mens ”det gjorde ikke fosterfar”. Det kan også uttrykkes slik: Jeg er *det jeg liker å gjøre* versus, jeg er *det jeg presterer*. Gro som er 11 år på intervjudtidspunktet kan være et eksempel på både å *være* og å *gjøre*:

Gro: Nja, jeg var vel passe i humør for det meste tror jeg. Kanskje var jeg litt for urolig iblant og ... bråket kanskje litt også. Protesterte, kanskje tror jeg.

Intervjuer: Hvordan er du som person i dag?

Gro: ... vel, urolig, ikke noe idrett og sånne ting. Ja, ja musikk også.

Intervjuer: Ellers noe annet om deg selv som ... som person?

Gro: Jeg er glad i dyr. Hest har jeg også, det er jeg veldig interessert i, det interesserer meg ganske mye.

Intervjuer: Jaha, du har dyretekke?

Gro: Ja.

Intervjuer: Liker du mest å stelle med hesten eller å ri på den?

Gro: Nei, det er å stelle den.

Her er å bemerke at mens mine spørsmål etterlyser *jeg er* svarer Gro ofte med, *jeg gjør*. Sosiale sammenlikninger, det å vurdere kompetanse og ferdigheter, har betydning for barns syn på seg selv (Mead 1934, Harter 1999, Ogden 1995, Angel 2009). Hvordan dette skjer, kan komme til syne ved at barn sammenlikner seg med både barn og voksne.

Å snakke om seg selv som en som har flyttet til fosterhjem og så flyttet hjem igjen og som person i dag, inneholder et tidsaspekt som innebærer endringer. Langs hele tidsaksen, hjemmefra til fosterhjem og hjem igjen, kan endringer inntreffe. Tekstene synliggjør en langsom og kontinuerlig måte å sette fortiden i bevegelse på. I materialet mitt finnes det tre måter å snakke fram endringer på. Det første er å fortelle om noe som en er blitt *mer synlig*, *mer kompetent* i forhold til: en styrket selvoppfatning. Den andre måten å snakke dette fram på, er å beskrive noe som det er blitt mindre av, for eksempel noe som er *mer dempet* i ens liv: en dempet selvoppfatning. Mens den tredje måten er å fortelle om seg selv som *forholdsvis uendret*: en uendret oppfatning av seg selv. Barna beskriver også at de har *to arenaer*, *der de er forskjellige*. Barnas opplevelse av forandring hos seg selv kan inntreffe ved ulike tidspunkter på tidsaksen hjemmefra til fosterhjem og hjem igjen. Samme barn kan beskrive både forandrede og uforandrede tilstander, men selvoppfatningsarbeidet har ofte tyngdepunktet i ett av mønstrene.

Styrket selvoppfatning

Å få en styrket selvoppfatning innebærer å bli mer synlig, mer kompetent og handler ofte om å bli mindre blyg eller å si mer i fra; det å bli bevisst ens tilhørighet/det å bli bevisst ens personlige symboler. Jeg benytter denne betegnelsen siden noen av barna i sitt selvoppfatningsarbeid forteller om en større sosial kompetanse. Geir er 17 år på intervjudispunktet og han eksemplifiserer dette slik:

Intervjuer: Er det noen ting som du kan nettopp fordi du har den erfaringen du har?

Geir: Jeg lærte jo mye i fosterhjemmet også, jeg lærte å sykle, jeg lærte å fiske, jeg lærte å svømme, jeg fikk til og med – jeg raste jo rundt i en 9,9 hester, når jeg bodde der, på vannet. Så vi gjorde ganske mye rart, de hadde jo sånn sjøliv, og jeg eter jo det meste av mat og sånn. Det har vært en god tid der. Det eneste minus var at de ikke lærte meg nok om enkelte ting.

Vi ser her at mens mitt spørsmål etterlyser hva han kan, svarer Geir med å reflektere over hva han har lært. Det ble tydelig for Geir at det var enkelte ting han ikke hadde lært nok om i fosterhjemmet, selv om han hadde hatt en god tid der. Geir forteller videre:

Han [fosterfar] var jo elektriker, men han, han lærte meg ingen ting om elektronikk for eksempel. Noen kan jo ha vanskeligheter med ting de har lært for lite, og som de må lære andre steder. Noen har det jo greit med at noen lærer dem ting. Det er ikke alle som kan sånne ting. Jeg måtte lære alle ting, skatteskjema, rettighetsbehandling og

alt sånne ting. Når jeg bodde hos de, så var jeg såpass stor at det kunne jeg ha lært fra jeg var 16 eller 15. Vaske bilen fikk jeg nesten ikke lov til.

Geir måtte lære seg mange ting etter at han flyttet hjem fra fosterhjemmet, selv om han hadde bodd i fosterhjem i 12 år. Geir fikk en styrket selvoppfatning gjennom en økt bevissthet om hva han kunne få til og hva han ikke kunne få til både i og etter fosterhjemsoppholdet.

Siri som er 17 år på intervjudtidspunktet berører også temaet kompetanse.

Intervjuer: Kan du beskrive deg selv sammenliknet med dine venner?

Siri: Kanskje jeg er litt mer selvstendig enn andre som er på min egen alder, kanskje. Det vil jeg tro... de kunne ikke ha bodd alene foreløpig og sånne ting.

Siri forteller at hun har en annen kompetanse enn sine venninner ved at hun ville ha mestret det å bo alene om det var tilfellet. Både Geir og Siri får bekreftet de holdningene, tanker og følelser (personlige symboler) de har om seg selv i de refleksjoner de har om seg selv. På denne måten snakker de fram sine styrker og de får styrket sin opplevelse og oppfatning av seg selv.

Tuva som var 13 år på intervjudtidspunktet forteller om en utvikling fra det å være stille til det å kunne si fra og opponere mot voksne. Å si fra kan sammen med å opponere plasseres i kategorien atferd/handlinger en forbinder med seg selv.

Altså, sånn at når jeg var frekk og sånn, så følte jeg meg ganske stolt og sånn. At det var liksom sånn, ha, ha, se. Så var det: "Pakk sekken din, du må ta alt det du skal ha til skolen." "Nei gidder

ikke." Og så var det sånn: "Nei vel." Jeg gjorde aldri det hun sa og sånn, og så ble jeg veldig glad.

Det ble en gjennomgripende sammenheng hun inngikk i da hun ble oppmerksom på sin kritiske innstilling, noe hun ikke tidligere hadde vært klar over. Hennes beskrivelser av bevegelsene hjemmefra, til fosterhjem og hjem igjen handlet om hvordan dette hadde grepet inn i hennes relasjoner og ferdigheter, og hvordan hun håndterte dette. Hun beskriver videre at hun nå gjør sitt for å hjelpe til hjemme hos mamma:

Og så gjør jeg det jeg får beskjed om, og så prøver jeg å være mye bedre liksom, jeg skulker jo fra skolen og litt sånn, er frekk med læreren og gidder ikke gjøre lekser av og til, og da får det konsekvenser, så. Jeg prøver liksom å gjøre mer enn da jeg bodde vekke.

Det hun her gjør er også en måte å snakke fram og bekrefte og styrke sin oppfatning av seg selv på. Tuva skaper nye symboler ved at hun tar seg sammen og kanskje gjør ting som egentlig ikke passer henne. Hun beskriver en utvikling hvor hun torde å si fra til voksne. Hun fortalte at hun nesten synes litt synd på fosterforeldrene, for det var jo ikke de som hadde bestemt at hun skulle flytte hjemmefra. Hennes begrunnelser for endringene i væremåte var at fremmede ikke kunne bestemme over henne, og at hun hørte til hos mamma og hadde en familie.

Dempet selvoppfatning

En annen form for selvoppfatningsarbeid som snakkes fram i mitt materiale er å utvikle en mer dempet selvoppfatning, å

være mindre av noe. Det kan skje ved at han eller hun beskriver at de holder igjen på ting, at de er mer forsiktig sammenholdt med tidligere. Svein er 15 år på intervju-tidspunktet, beskriver seg som livlig og pratsom tidligere, men nå snakker han mindre og er stille, snill og rolig. Trude som var 15 år på intervju-tidspunktet forteller: "Noen ganger oppfattet jeg meg dum, jeg forsto ikke helt og var litt utenfor av det de (fosterforeldrene og deres barn) sa og fortalte... hjemme hos mamma kunne jeg le og være glad."

Å oppleve seg som dum og ikke helt forstå førte til at Trude holdt igjen på ting, hun ble mer reservert og defensiv i sin omgang med de i fosterhjemmet.

Det å snakke fram en forståelse av seg selv som en som framtrer stillere og roligere og at dette er noe en forbinder med seg selv, representerer også en danning av nye symboler. Også dette selvoppfatningsarbeidet snakkes fram med bakgrunn i brudd med fortiden, det å kontrastere seg selv med utgangspunkt i hvordan det var tidligere. Berit som er 12 år på intervju-tidspunktet beskriver seg som en jente som også snakket mye, også til fremmede, noe hun gjør i mindre grad i dag.

Berit: Du spurte meg i stad om jeg hadde lært noe annet. Jeg studerer folk før jeg bestemmer meg for å snakke med dem.

Intervjuer: Hva ser du etter da?

Berit: Jeg ser etter om de er snille.

Berit er mer forsiktig nå. Å bli mer dempet kan også skje ved at en beskriver seg som roligere etter for eksempel å ha vært urolig og rastløs, samt at humøret er dempet, slik som Svein refererer til. Berit beskriver videre at hun kunne ha et vekslende humør,

og at hun kunne være sint og ugrei i fosterhjemmet. I dag, hjemme hos mamma, beskriver hun seg som mer dempet, med mindre svingninger i humøret, og at hun ikke prater fullt så mye. Men hun vet at mamma merker det når hun er sur, når hun for eksempel må rydde og ikke har lyst til det. Vi så i tekstutdraget ovenfor at Berit forteller at hun studerer folk før hun bestemmer seg for å snakke med dem. Hun sier videre: "Jeg er så forsiktig når det gjelder folk."

Berit beskriver seg selv som forholdsvis åpen og pratsom tidligere, før hun flyttet i fosterhjem. Hun tenkte faktisk at hun ikke var annerledes sammenholdt med de barna hun traff ute i gata eller på skolen. Flere av barna fortalte noe av det samme. Overgangen hjemmefra til fosterhjem innebærer et brudd og skifte av kultur med bytte av både skole, klasse og voksenpersoner med et daglig omsorgsansvar, samt fostersøsken. I fosterhjemmet og det miljøet Berit kom til, måtte hun lære seg å kjenne alle fra starten av. "Jeg kjente jo ingen der, hadde ingen venner fra før. Heldigvis var Gro med. Det var veldig slitsomt med det at alle skulle spørre om alt mulig. Så jeg holdt meg vekke."

I fosterhjemmet opplevde Berit at hun ble forskjellsbehandlet på bekostning av fosterforeldrenes egne barn, for de fikk lov til andre ting enn henne. Når hun påpekte dette ble hun irettesatt slik hun oppfattet det. Hun opplevde at hun var mye for seg selv i løpet av fosterhjemsoppholdet. Hun koste mye med kattene siden hun ikke likte hester, noe søsteren hennes gjorde.

Etter at Berit og Gro flyttet hjem til mamma, har hun ikke kontakt med fosterfamilien. Berit er svært opptatt av søsteren Gro og at de må få det til på skolen i forhold til de andre barna der. Berit har ingen som

hun betegner som venner, men hun går en kveld i uka på en aktivitet hvor det er mange andre ungdommer. Idrett og slike ting interesserer ikke Berit. Hun forteller at hun går i ei ansvarsgruppe hvor hun kan snakke om det hun har opplevd, så hun tror at hun er blitt flinkere til å fortelle ting. Berit beskriver seg i dag som åpen og som en som liker å bli kjent med nye mennesker, men hun må se dem litt an. På den måten kan en si at Berit har fått en dempet selvoppfatning og at hennes personlige symboler er endret.

Uendret oppfatning av seg selv

Den tredje form for selvoppfatningsarbeidet handler om å oppfatte seg som i det vesentligste uendret. Dette snakkes fram ved å legge vekt på kontinuitet framfor utvikling og endring over tid, altså at en i hovedsak er samme person, for eksempel stille eller rolig. Dette er væremåter som gjør at en ikke vekker særlig oppsikt. Alf som er 17 år på intervjutidspunktet uttaler seg på denne måten:

Intervjuer: Hvordan var du som barn hjemme før du flyttet i fosterhjemmet?

Alf: Jeg tror jeg var ganske, sånn sti... rolig og sånn.

Intervjuer: I fosterhjemmet da?

Alf: Nei jeg vet ikke, jeg bråkte ikke der heller, selv om jeg ikke likte meg ...

Intervjuer: Hvordan er du i dag da?

Alf: Eee, i dag. Jeg er vel, vet ikke helt ... på samme måte som før.

I Alfs tilbakeskuende beretning om seg selv både hjemme og i fosterhjemmet har han et bilde av seg selv som stille og rolig, han stakk seg ikke ut. Ifølge ham selv var det heller ikke noe forskjell i hans opplevelse

av sitt utseende eller klesstil, han kledde seg som han alltid hadde gjort. I begynnelsen av oppholdet i fosterhjemmet tolket og oppfattet han den oppmerksomheten han fikk som at fosterhjemmet respekterte ham: at han var vel tilpasset. Fosterhjemmets reaksjon stemte overens med hans forestillingsverden, utviklet hjemme, om hvordan han skulle oppfattes og behandles. Fosterforeldrenes væremåte tolket han, ikke ut fra deres perspektiv, men ut fra eget perspektiv. Han gikk inn i dette som om det var en rutinesituasjon, han antok at hans definisjon av situasjonen stemte, at de delte hans forestillingsverden. Han sjekket ikke ut fra begynnelsen av om hans oppfatning stemte. Etter en tid i fosterhjemmet begynte hans oppfatning om fosterforeldrenes væremåte å forandre seg da han erfarte at fosterforeldrenes egne barn hadde nøkkel til hjemmet og ikke han. Rutinesituasjonen ble en problemsituasjon. Han forsto da at hans jeggoppfatning ikke var signifikant i fosterhjemssammenheng, siden den ikke ble delt av andre. Han opplevde at dialogen ikke ble meningsfull. Han utviklet en annen forestilling om fosterhjemmet. Han hadde identifisert og tatt til seg fosterhjemsforestillingsverden og et nytt signifikant symbol oppstod, symbolet fosterbarn. Etter dette endret han oppfatning om hvordan fosterhjemmet så på ham og hvordan de behandlet ham. Samtidig endret ikke dette hvordan han så på og oppfattet seg selv.

Drøfting

Artikkelen har presentert og kontekstualisert noen barns oppfatninger av seg selv etter at de har flyttet hjem igjen fra foster-

hjem. Gjennom intervjuene introduserte jeg i den intervjuedes forestillingsverden et nytt perspektiv ved å reflektere over seg selv på en kjent hendelse, nemlig flyttingen til fosterhjemmet og hjem igjen. Jeg satte på et vis i gang jegets refleksive prosess ved at jeg ba informantene om å studere seg selv som objekter. Barna forteller om endringer i oppfatningen av seg selv i forbindelse med flyttingene. Barna snakker fram hvem de er, og hvordan de selv forstår og konstruerer forandring, hva de ser som likt og ulikt, og hva de forstår som grunnen til at noe eventuelt har forandret seg.

I studien har jeg ikke studert alle de personlige symbolene barna forbinder med seg selv. De symbolene som studien konsentrerte seg om er de som barna ble oppmerksomme på og som ble brakt på banen under intervjuene. Det finnes antagelig mange andre symboler som enten er påvirket eller blitt uforandret, og som ikke er blitt diskutert.

Betegnende for barnas livshistorier var at deres beskrivelser av seg selv i fosterhjemmet var mer bevisste og detaljerte enn deres beskrivelser av hvordan de var hjemme. Det virker som om de er mer bevisste seg selv i fosterhjemmet enn hjemme. Det kan ha sammenheng med at de hjemme befinner seg i en situasjon der deres selvoppfatning tas for gitt og ikke problematiseres. På samme tid har de et identitetsarbeid å gjøre når de nå er kommet hjem igjen, som utfordrer på en ny måte. Å være hjemme er ikke som før, og omgivelsene vet ikke hvem barna er og de må definere seg selv på nytt.

I fosterhjemmet var barna klar over at de var i en såkalt problemsituasjon. De visste at de ikke kunne ta saker og ting for gitt. Dette viste seg på ulikt vis. Noen ble mer lukket, mindre kontaktsøkende og mer

reserverte for nye mennesker og ideer i fosterhjemmet. Det kunne for andre vises i en noe ukritisk åpenhet. Poenget er at de ble mer bevisst at de ikke kunne ta alt for gitt. De viser seg som barn som opptrer som aktører og handlende subjekter (Ulvik 2005, Sommer m. fl. 2010, James og Prout 1990). Barna deltar i samfunnsdiskursen og framstår som selvreflekterende vesner gjennom å gi et bilde av miljøer og relasjoner som forener det ytre og indre, det kollektive og personlige.

Det å bli barneverns klient plasserte barna i enkle, grunnleggende kategorier, som for eksempel: barn og fosterbarn, kategorier som Shibutani (1961) betegner som *konvensjonelle kategorier*. Det personlige symbolet barn ble for eksempel mer tydelig i fosterhjemmet enn hjemme hos mamma. Barnas eksplisitte selvoppfatning viser seg i deres minner og erfaringer og de følelsene de vekker. Barna i mitt utvalg snakker fram tre forandringmønstre hvor det første handler om å få en *styrket selvoppfatning*, det andre mønsteret handler om å få en mer *dempet selvoppfatning*, mens det siste mønsteret tar for seg at barna har en *uendret oppfatning av seg selv*.

Flyttingene førte til at det ble skapt nye personlige symboler som ikke hadde eksistert tidligere. Eksisterende symboler ble omdefinert. Ubevisste symboler ble bevisstgjort, og bevisste symboler ble ubevisste. Materialet viser at nye personlige symboler ble skapt. Flere av barna begynte å se på seg selv på en annen måte enn tidligere. Symbolet *fosterbarn* ble skapt i flyttingen hjemmefra til fosterhjemmet. Tuva oppfattet seg for eksempel opponerende og kritisk i fosterhjemmet noe hun ikke hadde gjort tidligere. Trude opplevde seg i fosterhjemmet som overfladisk og i noen situasjoner dum. Videre kan en identifisere per-

sonlige symboler som eksisterer både hjemme og i fosterhjemmet, men som defineres forskjellig i de ulike hjemmene. Klesstil og utseende er eksempler på dette. Videre igjen finnes det personlige symboler som anvendes hjemme, men ikke i fosterhjemmet. Symboler som er signifikante hjemme, men som i fosterhjemmet er usignifikante. Disse symbolene forsvinner ikke, de finnes fortsatt i informantenes forestillingsverden, men de ble ikke brukt i fosterhjemmet. Symbolene blir ubevisste, latente. Gro og Trude syntes for eksempel at de var gladere og morsommere hjemme, enn i fosterhjemmet. Berit og Svein beskrev seg som åpne og pratsomme hjemme, noe de ikke var i fosterhjemmet. Enda en forskjell som vises er hvordan visse symboler som har en perifer rolle hjemme oppdages i fosterhjemmet. De blir bevisste eller manifeste. Symbolet barn ble omdefinert og fikk samtidig en annen rolle i fosterhjemmet, sammenliknet med den forholdsvis uviktige rolle informantene gav den hjemme. En utvikling av forestillingsverdenen forutsetter rolletaking, og det er viktig å poengtere de multiple tolkningsprosesser som karakteriserer menneskers oppfatning av omgivelsene og situasjonen. Det vi oppfatter, er en tolket oppfatning av en allerede tolket oppfatning.

Det er variasjoner i hvordan barna løser oppgavene og konstruerer mening, både om seg selv som fosterbarn samt det barnet de er som har flyttet hjem igjen. Det som fokuseres og som har betydning, er hvordan barn som kontekstuellt forankrede subjekter skaper sammenhenger og snakker fram meninger om hendelser og fenomener. Barnas fortellinger om seg selv kan endre seg og ta nye retninger, de er ikke ferdige produkter. De konstruerer og rekonstruerer sine personlige symboler og

sine liv. De fortellingene vi i artikkelen får del i, er deler av prosesser som hele tiden utvikler seg.

De nye personlige symbolene og de omdefinerte symbolene som barna konstruerte under flyttingene hjemmefra til fosterhjem og hjem igjen, kommer ikke til å forsvinne når de er hjemme igjen. De ligger latent i deres *Meg* til en annen situasjon får dem fram igjen, for eksempel ved et nytt opphold i fosterhjem eller om de blir bedt om å tenke på flyttingene sine. I sine livshistorier viser barna fram sine ressurser og ikke kun de problemområdene som en ofte hører i barnevernets fortellinger om dem. Barna i min studie klarer å holde fast ved et perspektiv på seg selv som handlende subjekter, på tross av kraftfulle samfunnsmessige antagelser om at de lider under foreldrenes sviktende omsorgsutøvelse og ikke har vokst opp hos sine foreldre. Dette tyder på at forestillingen om at "speilselvet" (Cooley 1902/1967), altså at selvet formes ut fra våre antagelser om hvordan andre vurderer oss, ikke er fullt ut dekkende for hvordan menneskers selvoppfatning og identitet dannes. Det handler også om hvordan vi aktivt reflekterer over disse tilbakemeldingene ut fra vår egen forestillingsverden.

Konklusjon

Barn som barnevernet har plassert i fosterhjem har vært eksponert for en rekke risikofaktorer. I tillegg kommer faktorer knyttet til det å være under barnevernets omsorg: få ny familie, på oppsigelig kontrakt, ha komplekse familierelasjoner, forholde seg til en offentlig tjeneste som har myndighet til å gripe inn i hverdagslige

spørsmål. I et velferdsperspektiv er det av betydning hvordan barnet handler og tenker om seg selv. En god selvoppfatning er en beskyttelsesfaktor mot skjevutvikling. Mennesker spiller ut den selvoppfatningen det har for å bekrefte seg selv uavhengig av om den er positiv eller negativ. Dermed vil en del barn med dårlig selvoppfatning ha en væremåte som får andre til å behandle

dem dårlig, og med det kan de bli utsatt for flere og alvorligere overgrep enn personer som har en sterkere selvoppfatning. Dette betyr at barnevernet må legge til rette for at fosterbarna får aktivt reflektere rundt seg selv, og de må hjelpe barna gjennom slike prosesser som kan bidra til å styrke deres selvoppfatning.

Referanser

- Angel, B. Ø. 2009. *Å flytte hjem etter å ha bodd i fosterhjem – en analyse av barns selvoppfatninger og livshistorier*, Trondheim, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Backe-Hansen, E. og Bakketeig, E. 2008. *Forskningkunnskap om ettervern*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Backe-Hansen, E. og Vestby, G. M. 1995. *Når barn bidrar i barneforskningen: etiske spørsmål*. Oslo: Den Nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Bandura, A., Vittorio, G., Barbaranelli, C., Gerbino, M. og Pastorelli, C. 2003. Role of affective self-regulatory efficacy in diverse spheres of psychosocial functioning. *Child Development* 74: 769–782.
- Bjørkvik, J. 2009. *God nok? Selvaktelse og interpersonlig fungering hos pasienter innen psykisk helsevern: Forholdet til diagnoser, symptomer og behandlingsutbytte*. Bergen: Doktorgradsavhandling ved Universitetet i Bergen.
- Bruner, J. 1991. The narrative construction of reality. *Critical Inquire* 18, 21.
- Clausen, S.-E. og Kristofersen, L. B. 2008. *Barnevernsklienter i Norge 1990–2005: en longitudinell studie*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Cooley, C. H. 1902/1967. *Human Nature and the Social Order*. 1. utg. 1902. New York: Charles Scribner's sons.
- Denzin, N. K. 1989. The interactionist perspective and the process of theory construction. I: Denzin, N. K., red. *The Research Act: a Theoretical Introduction to Sociological Methods*: 3–80. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Gergen, K. J. 1985. The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist* 40: 266–275.
- Harter, S. 1999. *The Construction of the Self: a Developmental Perspective*. New York: Guilford Press.
- Hatch, J. A. og Wisniewski, R. 1995. Life history and narrative: questions, issues and exemplary works. I: Hatch, J. A. og Wisniewski, R., red. *Life History and Narrative*: 113–136. London: Falmer Press.
- James, A. og Prout, A. 1990. *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: Falmer Press.
- James, W. 1983. *The Principles of Psychology*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Kristofersen, L. B. 2005. *Barnevernbarnas helse: uførhet og dødelighet i perioden 1990–2002*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

- Kvale, S. 1996. *Interviews: an Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Levin, I. og Trost, J. 2005. *Hverdagsliv og samhandling: med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv*. Bergen: Fagbokforl.
- Lian, A. og Svartdal, F. 1997. Er all hukommelse bevisst? I: Overskeid, G. og Svartdal, F., red. *Det ubevisste og moderne vitenskap*: 105–121. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Mead, G. H. 1934. *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, G. H. 1977(1956). *On Social Psychology: Selected Papers. Edited and with an Introduction by Anselm Strauss*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Munro, E. R. og Stein, M. 2008. *Young People's Transitions From Care to Adulthood: International Research and Practice*. London: Jessica Kingsley.
- NESH. 2006. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi elektronisk ressurs*. Oslo: Forskningsetiske komiteer.
- NSD. 2000. *Lov om behandling av personopplysninger*. Justis- og politidepartementet.
- Ogden, T. 1995. *Kompetanse i kontekst. En studie av risiko og kompetanse hos 10- og 13- åringene*. Oslo: Barnevernets utviklingscenter.
- Schütz, A. og Bengtsson, J. 2002. *Den sociala världens fenomenologi*. Göteborg: Daidalos.
- Shibutani, T. 1961. *Society and Personality: an Interactionist Approach to Social Psychology*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Sommer, D., Pramling Samuelsson, I. og Hundeide, K. 2010. *Child Perspectives and Children's Perspectives in Theory and Practice*. Dordrecht: Springer.
- Stein, M. 2006. Research review: young people leaving care. *Child & Family Social Work* 11: 273–279.
- Stern, D. N. 2002. *The First Relationship: Infant and Mother*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Thagaard, T. 2003. *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforl.
- Thompson, P. 1978. *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford: Oxford University Press.
- Thorsen, K. 1998. *Kjønn, livsløp og alderdom: en studie av livshistorier, selvbilder og modernitet?* Bergen: Fagbokforl.
- Ulvik, O. S. 2005. *Fosterfamilie som seinmoderne omsorgsarrangement: en kulturpsykologisk studie av fosterbarn og fosterforeldres fortellinger*. Universitetet i Oslo.
- Vinnerljung, B. og Sallnäs, M. 2008. Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child and Family Social Work* 13: 144–155.
- Wetterberg, P. 2005. *Hukommelsesboken hvorfor vi husker godt og glemmer lett*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Bjørn Øystein Angel, Institutt for sosiologi, sosialt arbeid og velferdsfag, Universitetet i Agder, Servicboks 422, NO-4604 Kristiansand, Norge
E-post: bjorn.o.angel@uia.no